

IZLAGANJA

Euboslav Hromják

DRUŠTVENE I CRKVE NE OKOLNOSTI U SLOVAČKOJ NA PRIJELAZU 19. U 20. STOLJEĆE – PORIJEKLO MSGR. ADAMA MUCHTINA¹

Prof. dr. sc. Euboslav Hromják

Katoličko sveučilište u Ružomberku –
Teološki fakultet u Košicama, Slovačka

UDK: 27:94[323.281[(439):(437.6VELKÉ ROVNÉ)]"11/18"] [314.7-
054.72+322]+[672.4+677.53+683.8+688/689]:[745/749] : 929.5-055.5 [811.162.4]
[37:282]MUCHTIN, Adam "1908/1931" (091)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1. svibnja 2016.

Rad opisuje društvene, nacionalne i crkvene okolnosti vezane uz slovačko porijeklo svećenika Adama Muchtina. Autor daje prostora opisu Muchtinova rodnog mjesta Veľké Rovné, koje se nalazi u sjeverozapadnom dijelu Slovačke. Tradicionalni obrt kojemu su se generacijama posvećivali tamošnji stanovnici bilo je žičarstvo, po kojemu su postali poznati i izvan slovačkih okvira. Autor analizira društvene uvjete i okolnosti koje su dovele do emigriranja obitelji Muchtin u Hrvatsku. Opisuje se neravnopravan položaj slovačkog naroda u Austro-Ugarskoj Monarhiji u kontekstu intenzivnog procesa mađarizacije druge polovice 19. st. i djelatan doprinos katoličkih svećenika u procesu nacionalnog preporoda u Slovaka. Autor ističe da je Adam Muchtin tijekom života u Rijeci ostao vjeran slovačkom nacionalnom identitetu što se izražavalo u njegovanju kontakata sa Slovačkom i u poznavanju i korištenju slovačkog jezika.

Ključne riječi: Adam Muchtin, Slovačka, Veľké Rovné, Austro-Ugarska, mađarizacija.

* * *

Uvod

Da bismo razumjeli lik i djelo Adama Muchtina neophodno je poznavati njegovo porijeklo jer je ono utjecalo na oblikovanje osobnosti toga uvaženog svećenika slovačke i hrvatske Crkve.

¹ Članak je s talijanskoga jezika preveo Marko Medved.

Prve dvije godine života Adam je proveo u Slovačkoj. Rodno mjesto Veľké Rovné nalazi se u sjeverozapadnom dijelu Slovačke, usred brda Javorníky (koje dopire od 370 do 910 metara nadmorske visine, s površinom od 4060 metara kvadratnih) u dolini rijeke Rovnianka, po kojoj je i mjesto Veľké Rovné dobilo ime. Danas to mjesto upravno pripada distriktu Bytča, područja Horné Považie, pored Žilina, središta provincije (22 km od mjesta Veľké Rovné).²

Mjesto Veľké Rovné

Mjesto Veľké Rovné sastoji se od 7 većih naselja: Dolinky, Madzín, Potoky, Ráztoky, Soľné, Žernov i Veľké Rovné sa 70 sela i selišta. Dakle, riječ je o površinom velikom mjestu koje se prostire dolinom manje rijeke Rovnianka.³

Teritorij područja Veľké Rovné od 12. stoljeća pripada gospodi kraljevske utvrde Trenčín. Prvo spominjanje Veľké Rovné pod imenom Rimanovic datira se u 1408. godinu, vremenu kada to mjesto pripada gospodstvu Bytča.⁴ Pod imenom Rowne cum Rymanowec nalazimo ga u 1592. godini. Godine 1598. ondje nalazimo prvi mlin i pilanu. U vrijeme rođenja Adama Muchtina mjesto je pod mađarskom vlašću pod imenom Nagyróna s 5049 stanovnika, od kojih su 2565 živjeli u središtu mjesta, dok je ostatak bio raspršen s obje strane rijeke Rovnianka.

Prvi spomen drugoga dijela Veľké Rovné zvanog Kriváč, koje je činilo dobro plemića Podmanický jest iz 1437. godine. Mjesto Rovné po prvi se puta spominje u fiskalnom registru županije Trenčín godine 1540. Pod područjem Veľké Rovné i s imenom *Rowne cum Rymanowec* javlja se od 1592. Tada je naselje u vlasništvu obitelji Turzo (Thurzo), od kada 1563. František Turzo kupuje gospoštiju Bytču u kojoj se nalazilo mjesto Veľké Rovné. Već od 1598., kao što već rekomo, u mjestu se nalazi mlin i pilana. Nakon smrti palatina Imricha Turza u 1621., udovica mu se 1624. udaje za Mikuláša Esterházyja (Eszterházy) i na taj način mjesto ulazi u vlasništvo obitelji Esterházy, što će ostati zadugo.⁵ Princip mira u Augsburgu *cuius regio eius religio* označio je promjenu i za stanovništvo područja Veľké Rovné jer su od podložnosti protestantskoj obitelji Turzo prešli pod katolike Esterházyjeve.⁶ Od tada, stanovništvo

2 Ladislav FAPŠO – Marián MRVA, *Drotárova cesta*, Facta non verba, Žilina, 2010., str. 14.

3 Pavol MAJTÁN, Kolíska drotárov, u: Marián Ján MILOV(ur.), *Svetom vd 1941-1971*, Svépomoc, Bratislava, 1971., str. 11.

4 Mária KOSOVÁ (ur.), *Súpis pamiatok na Slovensku*, Vol. 3., Obzor, Bratislava, 1969., str. 383.

5 Marián ZEMENE, *Z dejín obce Veľké Rovné*, u: Milan FERKO (ur.), *Svetom*, Osveta, Martin, 1980., str. 140-148.

6 J. N. KORABINSZKY, *Geographisch – Historisches Lexikon*, Pressburg, 1786., str. 609.

Veľké Rovné je posve katoličko. Izvorno stanovništvo toga mjesta bavilo se zemljoradnjom i uzgojem krava i ovaca.

Najveći razvoj mjesto dosiže u razdoblju 1711. – 1721. kada obitelj Esterházi širi svoju vlast na cijelu županiju Bytča.⁷ Mjesto Veľké Rovné 1717. dano je plemiću Jurju Berényiju, koji s dozvolom crkvenih vlasti odvaja Veľké Rovné od župe Bytča i stvara novu župu Dlhé Pole, čija je filijala mjesto Veľké Rovné.⁸

Crkva je posvećena sv. Mihovilu Arkandelu.⁹ U toj crkvi Adam Muchtin kršten je 4. prosinca 1908.¹⁰ Crkva je izgrađena u razdoblju 1753.-1755. u baroknom stilu, a proširena je 1902. Blagoslov obnovljene crkve bio je 5. listopada 1902., dakle nekoliko godina prije negoli se Adam rodio. U takvom se obliku crkva nalazi i danas, unatoč velikom požaru koji je zahvatio Veľké Rovné 4. kolovoza 1904.¹¹

Župni dvor je iz 1774. Tada je biskup Nitre, potaknut barunicom Anom Marijom Esterházy, osnovao župu Veľké Rovné. Prvi župnik postao je Ján Košťál.¹² Župa je pripadala biskupiji Nitra i dekanatu Bytča.¹³ Stanovništvo je bilo izrazito katoličko i okupljalo se oko crkve i župnog dvora. U župnoj kući nalazila se pučka škola u kojoj su svećenici formirali mlade u katoličkom duhu i slovačkom nacionalnom identitetu. Više je mjesnih župnika zapaženo i u nacionalnim okvirima Slovačke. Među njima je poznata uspostava 1787. *Slovenské učené tovarištvo* (Učene udruge slovačke), zajednice domoljubnih intelektualaca ustanovljene od svećenika Antona Bernoláka, istaknutog imena jezikoslovne reforme. Pripadnici te udruge bili su najpoznatiji pripadnici nacionalnog preporoda kao Juraj Fándly ili generalni vikar nadbiskupije Esztergom Richard Osvald.¹⁴ Župnik Veľké Rovné Jozef Otrókóczy osniva u župnom dvoru ispostavu *Slovenské učené tovarištvo* za regiju Považie.¹⁵ Članovi udruge u filijali Veľké Rovné bili su i Gašpar Rumpel, nasljednik Otrókóczyja, kao i župni vikar Jozef Šefčík.¹⁶

7 L. FAPŠO – M. MRVA, *Drotárova cesta*, str. 15.

8 M. ZEMENE, *Z dejín obce Veľké Rovné*, str. 150.

9 M. KOSOVÁ, *Súpis pamiatok na Slovensku*. Vol. 3., str. 383.

10 Archív Rímskokatolíckeho farského úradu vo Veľkom Rovnom, *Matricula baptisatorum 1902-1920*, f. 76, 133.

11 L. FAPŠO – M. MRVA, *Drotárova cesta*, str. 16; M. ZEMENE, *Z dejín obce Veľké Rovné*, str. 162.

12 Archív Nitrianskeho biskupstva, AP, fasc. 539, č. 1/164, 6, 9; M. ZEMENE, *Z dejín obce Veľké Rovné*, str. 155.

13 *Schematismus cleri Dioecesis Nitriensis 1908*, Nitra, Typis Stephani Huszár, 1908., str. 44.

14 Boris BÁLENT, K organizačnej a vydavateľskej činnosti Slovenského učeného tovarištva, u: *K počiatkom Slovenského národného obrodzenia*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1964., str. 192-197.

15 Jozef BUTVIN, *Dubnica nad Váhom a jej okolie v dejinách slovenského národného obrodzenia*, u: Anton BAGIN – Dušan JANOTA (ur.), *Dubnica nad Váhom*, Banská Bystrica, 1967., str. 89

16 Zanimljivo da su članovi *Slovenské učené tovarištvo* gotovo u cijelosti bili svećenici, ali u filijali Veľké Rovné čak 35% to su bili slovački intelektualci laici. M. ZEMENE, M. *Z dejín obce Veľké Rovné*, str. 156.

Nacionalne i crkvene okolnosti Slovačke u 19. stoljeću

Uspostavljena je i pučka škola u kojoj su svećenici formirali mlade u katoličkom i slovačkom nacionalnom identitetu. Od župnika poznatih i u nacionalnim okvirima Slovačke ističe se ime književnika Juraja Fándlyja, aktivnog u jezikoslovnoj reformi koju je proveo Anton Bernolák, potom Richard Osvald, generalni vikar nadbiskupije Esztergom. Pitanje buđenja slovačkog identiteta u obrazovanju mladih bilo je vrlo bitno nakon što je austrijski car Franjo Josip izgubio bitku pored Hradec Královéa i Sadová 3. srpnja 1866. i nagodbe s Mađarima koja je uspostavila Austro-Ugarsku. Naime, tada je mađarska elita izvršila snažnu mađarizaciju u vidu pretvaranja višenacionalne Mađarske u mađarsku nacionalnu državu. Dvadeset šest zastupnika pojedinih naroda u ugarskom parlamentu izložili su 11. veljače 1867. prijedlog zakona o nacionalnosti. Njime su pokušali ne-mađarskim nacionalnostima u ugarskom dijelu Monarhije – Slovacima, Nijemcima, Rumunjima, Srbima, Hrvatima, Rutenima – garantirati jednakopravnost s Mađarima. Ta su se prava trebala ostvarivati kroz autonomiju mjesnih vlasti, regija, provincija i općina kroz upravna, kulturna i jezična prava. No zastupnici nisu uspjeli spriječiti mađarsku intenciju dominacije kroz unitarnu državu sa supremacijom mađarskog jezika.¹⁷ Nakon što je ratificirala sporazum od 29. svibnja 1867. s Bečom, ugarska vlada nastojala je ujediniti Translajtaniju kroz politiku državne mađarizacije. Tako se Ugarska iz višenacionalne države pretvorila u nacionalnu mađarsku državu u kojoj su Mađari dominirali nad višenacionalnom većinom. Kompromis je uključivao obvezu da se Cislajtanija ne miješa u unutarnja pitanja Translajtanije dopuštajući ugarskoj politici *usisavanje drugih nacionalnosti u mađarski narod*, bez obzira na protivljenje Franje Josipa.¹⁸ Nakon što su zadobili jednakopravnost s Bečom, Mađari takva prava nisu bili spremni priznati Slovacima. Naime, za razliku od Hrvata, Rumunja i Srba, Slovaci su stoljećima bili sastavni dio Ugarske, ali bez ikakve teritorijalne suverenosti.¹⁹

Dok je u Cislajtaciji kroz članak 19. zakona od 21. prosinca 1867. izražen princip nacionalne i školske jednakosti, ograničujući ga doduše na polje školstva i jezika, u Translajtaciji je prevladao koncept mađarske nacionalne države s obzirom na to da su identiteti ostalih naroda zanjekani i spriječena im

17 Augustín VISCO, La Slovacchia nel quadro della monarchia Austro-Ungarica, u: *Slovak Studies*, vol. XXXI-XXXII, Rome 2000, str. 153; Ferdinand ĐURČANSKÝ, *Die Lage der nichtmađjarischen Völker in Ungarn während des Dualismus (1867-1918)*, u: *Slovak Studies*, vol. XV, Slovak Institut, Cleveland – Rome, 1975., str. 34.

18 Arthur J. MAY, *La monarchia asburgica*, il Mulino, Bologna, 1973. (talij. prijevod s izvornika *The Habsburg Monarchy 1867-1914*, Cambridge, Mass, 1968.), str. 51.

19 Paolo VIOLA, *Storia moderna e contemporanea. L'Ottocento*, vol. III, Einaudi, Torino, 2000., str. 97.

je njihova zakonodavna jednakost.²⁰ Političku i nacionalnu dominaciju Mađara garantirao je ugarski parlament, s dva doma. Donji je dom s 400 zastupnika izabranih s cenzusom od 5-6% stanovništva Ugarske. Glasovalo se javno na način da je pojedinac svoje izborno pravo izvršavao pred izbornom komisijom tako da je javno izgovarao ime onoga kojemu daje svoj glas.²¹ Donji dom nije bio izraz čitava stanovništva jer je u bitnome bio oligarhijske strukture. Ne-mađarska populacija imala je u ugarskom parlamentu 26 predstavnika, zbog čega mađarizacija nije nailazila na otpor. Ne-mađarski narodi, bez ikakve vlasti i još uvijek politički amorfnji, tražili su državu koja bi se reorganizirala i koja bi smanjila utjecaj vladajućih slojeva kako bi se vlasti pripustilo obespravljeno dio stanovništva. No Vlada je sve to ignorirala i sistematski išla prema potpunoj mađarizaciji.²²

Represija prema Slovacima, Nijemcima, Rutenima osnažena je zakonom br. 44 iz 1868. koji je pripremila komisija u kojoj je sjedilo 20 članova mađarske nacionalnosti i 10 ostalih nacionalnosti. Posve je izostala slovačka prisutnost, tada izvan ugarskog parlamenta.²³ Zakon je potvrđen u Budimpešti 1. prosinca te godine,²⁴ a priznavao je isključivo jednu i nedjeljivu mađarsku naciju.

U konfesionalnim školama jezik je bio u crkvenoj kompetenciji, dok je u državnim školama, po uputama ministarstva, to bio mađarski, čime započinje mađarizacija školstva. Od 1869. do 1909. broj osnovnih škola slovačkog jezika spustio se s 1822 na 528. Jezična, upravna i kulturna prava Slovaka ostali su mrtvo slovo na papiru.²⁵ Bilježnik i potpredsjednik županije Zvolen, Béla Grünwald, 15. travnja 1874. zatražio je od vlade Istvána Bittóa ukinuće sva tri slovačka liceja koja su u razdoblju od 1860. do 1867. uspjelo otvoriti uz

20 Ludovít HOLOTÍK, Die Slowaken, u: Adam WANDRUSZKA – Peter URBANITSCH (ur.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918*, vol. III/2, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1980., str. 782; Gerald STOURZH, *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985.; Angelo ARA, Il problema delle nazionalità in Austria da Metternich al dualismo, u: *Rivista storica italiana*, 2 (2004.), str. 468-469.

21 József RUSZOLY, Zur Institutionsgeschichte der parlamentarischen Wahlprüfung in Ungarn 1848-1948, u: *Ungarn-Jahrbuch*, 12 (1982.-1983.), str. 149-168; Jean BÉRENGER, *Storia dell'impero asburgico (1700-1918)*, il Mulino, Bologna, 2003., str. 319.

22 ARA, *Il problema delle nazionalità in Austria da Metternich al dualismo*, str. 468.

23 Carlile Aylmer MACARTNEY, *L'Impero degli Asburgo 1790-1918*, Garzanti, Roma, 1981., str. 628; Alexander ŠPIESZ, *Dejiny Slovenska. Na ceste k sebauvedomeniu*, Perfekt, Bratislava, 1992., str. 105.

24 František BOKES, Od Memoranda k Pittsbuřhskoj dohode a štátnej samostatnosti, u: František HRUŠOVSKÝ i František BOKES (ur.), *Osudy memoranda*, Matica Slovenská, Turčiansky Sv. Martin, 1941., str. 77-82; Gilbert L. ODDO, *Slovakia and its people*, Robert Speller & Sons, New York, 1959., str. 134. Često se ponavlja greška spominjući datum od 6. prosinca kada je car potpisao zakon, ali je on potvrđen još 1. prosinca.

25 Karol GOLÁŇ, Rozvoj kapitalizmu na Slovensku a počiatky robotníckeho hnutia (1867-1900), u: Ludovít HOLOTÍK (ur.), *Dejiny Slovenska. Príloha historického časopisu*, SAV, Bratislava, 1956., str. 148; František BOKES, *Pokusy o slovensko-mađarské vyrovnanie 1861-1868*, Matica Slovenská, Turčiansky Sv. Martin, 1941., str. 146-166.

dozvolu od cara. Jedini izuzetak bio je licej Kláštor pod Znievom iz 1869.²⁶ Te malobrojne gimnazije proglašene su centrima panslavenske, protudržavne i protudomoljubne propagande. Minisar javnog obrazovanja ukinuo je gimnaziju Revúca 20. kolovoza 1874., onu u Kláštor pod Znievom 21. rujna 1874. i onu u Turčiansky Svätý Martin 30. prosinca 1874.²⁷

Vlasti su smatrale da je učenje slovačkog jezika i kulture opasno jer potpomaže panslavenski pokret pa je mnogo slovačkih intelektualaca, u bijegu od uhićenja, napustilo zemlju i otišlo u Prag ili Beč. Vlasti nisu dopustile da se na sveučilištu predaje na slovačkom jeziku, a s obzirom na to da nije postojala nijedna katedra slovačkog jezika mladi Slovaci odlazili su na studij u Prag, Krakov ili Zagreb, gdje su mogli slušati predavanja na nekom od slavenskih jezika.

Još je uvijek postojala utjecajna slovačka *Matica Slovenská*. Vlastima je pogodan trenutak da se ustane protiv *Matice* bio otvaranje Sveučilišta u Zagrebu, u studenom 1874., čije je pokretanje vezano i uz ime biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Otvaranju su prisustvovali članovi *Matice Slovenske*, predsjednik ukinutoga katoličkog liceja u Kláštor pod Znievom, Martin Čulen, ravnatelj udruge Sv. Adalberta, Andrej Radlinský, i povjesničar Ferko V. Sasinek. Slovačko je predstavništvo na otvaranju u Zagrebu zatražilo hrvatsku pomoć u nacionalnoj borbi Slovačka. Na temelju toga je ugarska vladajuća garnitura izrekla optužbu za panslavensko djelovanje Slovačka.²⁸ Vlada Istvána Bittóa na sjednici 19. studenoga 1874. započela je istraživati kulturnu i političku djelatnost *Matice*. Ministar unutarnjih poslova Gyula Szapáry ovlastio je generala ugarske policije L. Jékelfalusyja da provede Vladinu odluku. Jékelfalusy je 29. prosinca stigao u Martin i već 6. travnja 1875. novi ministar unutarnjih poslova Kálman Tisza mogao je objaviti dekret o ukinuću organizacija *Matica Slovenská*.²⁹ Njezini statuti određivali su da dobra u vlasništvu *Matice*, nastali darivanjem Slovačka, a čak i cara, jesu vlasništvo slovačkog naroda. No K. Tisza ih je konfiscirao s obrazloženjem da slovačka nacija ne postoji.³⁰

26 František HRUŠOVSKÝ, *Slovenské dejiny*, Matica Slovenská, Martin, 1940., str. 319.

27 ĎURČANSKÝ, *Die Lage der nichtmagjarischen Völker*, str. 56; MACARTNEY, *L'Impero degli Asburgo*, str. 791, 831.

28 Josip ANDRIĆ, Zasluge Slovákov o chorvátsky jazyk VI, u: *Kultúra* 15 (1943.), str. 469; HRUŠOVSKÝ, *Slovenské dejiny*, str. 320.

29 Michal ELIÁŠ – Vojtech ŠARLUŠKA, *Národná svetlica. Výber dokumentov k dejinám Matice Slovenskej*, Matica Slovenská, Martin, 1988., str. 94.

30 MACARTNEY, *L'Impero degli Asburgo*, str. 791, 853.

Vlada Kálmana Tisze, na vlasti od 20. listopada 1875. do 13. ožujka 1890., pogoršala je slovačku situaciju jer je politiku mađarizacije provodio još oštrije.³¹ Želio je na taj način razriješiti slovačko pitanje.³² Premijer Kálman Tisza javno je zvijario da slovačka nacija nikad nije postojala i da postoje Mađari koji govore slovačkim jezikom.³³ Beskrupulozan političar, uspješan u parlamentarnim manipulacijama, ostao je na vlasti 15 godina zbog tadašnjeg izbornog sustava i podrške koju je imao u policiji, javnoj upravi i njemu odanom sustavu.³⁴ Kako piše Macartney: *Trebalo je proći nekoliko godina dok javna uprava ne postane posve mađarskom jer na početku nije bilo kvalificiranog mađarskog kadra za upravne i sudske položaje, pa su bivši Bachovi zaposlenici zadržani neko vrijeme dok nije stasala nova generacija. Nužnost sveučilišne mađarske diplome za te položaje s jedinog ugarskog sveučilišta omogućavala je samo uskom broju Mađara (rođenjem ili prisvajanjem), dok su se stariji povlačili. Godine 1914. čak 95,6% državnih službenika, 92,9% mjesne uprave i 98,6% sudstva bili su Mađari.*³⁵

Mađarski jezik postao je jedini službeni jezik Ugarske. U sudskim se postupcima koristio isključivo mađarski jezik. Pojedinaac je mogao koristiti prevoditelja, ali je trebao platiti uslugu. Posljedica je da se Slovaci nisu branili na sudu jer je to bilo odveć skupo.³⁶ Mađarski je jezik bio službeni i u drugim strukturama poput teritorijalne milicije, suda burze, odvjetništva, bilježništva, katastra, kazalištima, školskoj upravi i dr.³⁷ Također na željeznici, pošti i telegrafu.³⁸ Profesor prava na sveučilištu u Heidelbergu Rodolf Heinze, u naslovu "Hungarica" dodao je prosudbu: terorizam koji vrši politika mađarizacije vlade Kálmana Tisze protiv nemađarskih naroda. *Došlo se do toga da se ni telegrami*

31 Sándor MÁRKI – Gustáv BEKSICS, *A modern Magyarország (1848-1896). A Magyar nemzet története*, vol. X, Az Atheneum Irodalmi és Nyomdai R. Társulat, Budapest, 1898., str. 806.

32 Alan John Percivale TAYLOR, *The Habsburg Monarchy 1809-1918. A History of the Austrian Empire and Austria-Hungary*, Harper Torchbooks, New York and Evanston, 1965., str. 193; Carlile Aylmer MACARTNEY, *Hungary and the her Successors (1919-1937)*, Oxford University Press, London, 1968., str. 22; Robert A. KANN, *Storia dell'Impero Asburgico, Storia dell'Impero Asburgico*, (talij. prij. s engl. izvornika: *A History of the Habsburg Empire 1526-1918*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles, London, 1974.), Salerno Editrice, Roma, 1998., str. 435; Milan PODRIMAVSKÝ, *Slováci v podmienkach uhorského štátu na začiatku 20. storočia*, u Ladislav DEÁK (ur.), *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918-1920*, Matica Slovenská, Bratislava, 1995., str. 11.

33 Štefan POLAKOVIČ, Evolution of the Slovak national philosophy, u: Joseph. M. KIRSCHBAUM (ur.) *Slovakia in the 19th and 20th centuries*, The Slovak World Congress, Toronto, Ontario, 1973., str. 31; Marian Mark STOLÁRIK, Slovak migration from Europe to north America (1870-1918), u: *Slovak Studies*, vol. XX, Slovak Institute, Cleveland – Rome, 1980., str. 76.

34 Jean BÉRENGER, *Storia dell'impero asburgico (1700-1918)*, il Mulino, Bologna, 2003., str. 365.

35 MACARTNEY, *L'Impero degli Asburgo*, str. 830.

36 MACARTNEY, *L'Impero degli Asburgo*, str. 830.

37 VISCO, *La Slovacchia nel quadro della monarchia Austro-Ungarica*, str. 154.

38 MAY, *La monarchia asburgica*, str. 366.

*i pisma odbijaju prihvatiti na pošti, ukoliko račun nije ispisan na mađarskom jeziku. Koristi se besraman terorizam, imena klasa i ulica, tvrtki i obrta.*³⁹

Politika mađarizacije Tiszine vlade ostvarivala se prvenstveno kroz škole. Ministar prosvjete i kulta Ágoston Trefort predložio je zakon po kojem je mađarski jezik trebao biti obvezan u svim školama Translajtanije. Na tome je surađivo Béla Grünwald.⁴⁰ Službeno objašnjenje potrebe takvih zakonskih odredbi bilo je podizanje kulturne razine nemađarskih naroda kako bi im se otvorila vrata u ugarsku kulturu i participacija u društveno-političkom mađarskom životu.⁴¹ Argument se mogao činiti logičan, ali radilo se o ostvarenju principa autora Béle Grünwalda i njegova djela *A Felvidék*⁴² koji je teoretizirao škole kao dio državnog sustava, u koji osobe ulaze kao Slovaci i izlaze kao Mađari.⁴³

Zakon br. 18 iz 1879. o obveznom korištenju mađarskog jezika u školama, nadahnut tezama Grünwalda, donesen u parlamentu, unatoč svemu car je potvrdio 22. svibnja 1879. Premijer Kálman Tisza osobno se angažirao da kontrolira kako inozemni tisak ne bi doznao za težak položaj nemađarskoga stanovništva.⁴⁴ Taj je zakon konfesionalne škole doveo u nezavidan položaj jer se država miješala u područje crkvene uprave školama.⁴⁵ Preduvjet stjecanju diplome učitelja bilo je poznavanje mađarskog jezika.⁴⁶

Da bi se uvećala učinkovitost mađarizacijskog zakonodavstva, uspostavile su se udruge sa zadaćom širenja ugarske kulture i jezika. U siječnju 1873. uspostavljena se *Magyar szövétség* (Ugarska unija) s programom političke i ideološke asimilacije nemađarskih naroda i njihova uključenja u jedinstveni mađarski narod.⁴⁷ Puna aktivnost doseže se u razdoblju K. Tisze. Tijekom 1883. B. Grün-

39 Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati (S.RR.SS.), Archivio della Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari (AA.EE.SS.), Rapporti delle Sessioni, Ungheria, vol. 44, sess. 775 20. kolovoza 1896., f. 17; Rudolf HEINZE, *Hungarica. Eine Anklageschrift*, Akademische Verlagsbuchhandlung von J.C.B. Mohr, Freiburg i.B – Tübingen, 1882., str. 25-26.

40 Anthony X. SUTHERLAND, Studies into the intellectual history of Slovak nationalism, u: *Slovak Studies*, vol. XXV, Slovak Institute, Cleveland – Rome, 1985., str. 126.

41 Július MESÁROŠ, Dualizmus a slovenské národné hnutie 1867-1890, u: Ľudovít HOLOTÍK (ur.), *Dejiny Slovenska*, vol. II, SAV, Bratislava, 1968., str. 287.

42 Béla GRÜNWARD, *A Felvidék. Politikaitanulmány*, Kiadja Ráth Mór, Pozsony-Budapest, 1878. Drugu sličnu knjigu, koja se tiče svih drugih ugarskih manjina objavio je 1874. pod naslovom *Közgazgatásunk és a magyar nemzetiség* (Uprava mađarskih nacionalnosti). Usp. Béla GRÜNWARD, *Közgazgatásunk és a magyar nemzetiség*, Budapest, 1874.

43 Konštantín ČULEN, *Česi a Slováci v štátnych službách ČSR*, Vedecký ústav pre zahraničných Slovákov, Bratislava, 1944., str. 21-23; Ferdinand DURČANSKÝ, *Pohľad na slovenskú politickú minulosť*, Ľudotypia, Bratislava, 1943., str. 115.

44 SCOTUS VIATOR, *Národnostná otázka v Uhorsku*, Slovakia Plus, Bratislava, 1994. (prijev. slov. *The Racial Problems in Hungary*, London, 1908.), str. 180.

45 Dušan KOVÁČ, *Kronika Slovenska*, vol. I, Fortuna Print, Bratislava, 1998., str. 572.

46 SUTHERLAND, *Studies into the intellectual history of Slovak nationalism*, str. 126.

47 Milan Stanislav ĎURICA, *Dejiny Slovenska a Slovákov*, LÚČ, Bratislava,³ 2003., str. 232.

wald u Nitri stvara zajednicu *Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület* (Kulturni ugarski kružok Gornje Ugarske) kratica FEMKE s ciljem mađarizacije Slovaka, drugo društvo *Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület* (Kulturni ugarski kružok Transilvanije) s ciljem mađarizacije Rumunja i *Elvidéki Magyar Közművelődési Egyesület* (Kulturni kružok Donje Ugarske) s ciljem mađarizacije Srba.⁴⁸

Tijekom njegova režima, Tisza je kroz takve kulturne udruge demagoški utjecao na javno mnijenje predstavivši korištenje mađarskog jezika kao simbol moderniteta, čak i ondje gdje Mađari nisu činili većinu. Tom je mistifikacijom nastojao povećati nacionalni žar. Čar mađarskog jezika najviše je uspjeha imao u urbanim sredinama gdje su se moderni vjetrovi najviše širili. Između 1880. i 1890. stanovništvo koje govori mađarski u 25 većih gradova Ugarske uvećalo se za 29%, a u manjih gradovima za 16%. Budimpešta, koja je 1848. imala četvrtinu slovačke populacije i dvije četvrtine njemačke, 1900. u postotku od 79,8 govorila je mađarski.⁴⁹

Dobro je primijetio talijanski povjesničar Francesco Guida, slovački nacionalni pokret resio je otpor prema Mađarima *zato što se upravo prema Slovacima politika mađarizacije najjače provodila, tako da su čak osobe slovačkoga porijekla (Kossuth, Petöfi) postali najistaknutijim pobornicima borbe za samostalnost Mađarske naspram Austrije, niječući, u slučaju Kossutha, Srbima i Rumunjima ono što su Mađari zahtijevali za sebe.*⁵⁰

Slovačko je pitanje postalo akutno za vrijeme vlade Kálmana Tisze. Nakon pet godina relativnoga mira prema Slovacima i drugim ne-Mađarima, za vrijeme vlade Deszö Bánffyja (1895.-1899.) plan o nacionalnom podjarnljivanju Slovaka dosegao je vrhunac zakonom o toponomastici. Mađarski parlament 5. veljače 1898. donio je zakon o toponomastici kojim je zabranio uporabu slovačkih imena općina i odredio korištenje mađarskih, do tada nikad korištenih

48 Leonard BIANCHI, Bürgerliche Freiheitsrechte in Ungarn im Zeitalter des Dualismus, u: *Studia Historica Slovacca*, vol. V, SAV, Bratislava, 1967., str. 13; ĎURČANSKÝ, *Die Lage der nichtmadjarischen Völker in Ungarn während des Dualismus (1867-1918)*, str. 47; Jozef VAVROVIČ, Slovensko v 18. a 19. storočí, u: Jozef M. RYDLO (ur.), *Slovensko v retrospektíve dejín*, Liber, Lausanne, 1976., str. 67; Vladimír MINÁČ i dr., *Slovenský biografický slovník*, vol. II, Matica Slovenská, Martin, 1987., str. 239. Slovački povjesničar Róbert Letz spominje osnutak FEMKE već u 1882. Róbert LETZ, *Náčrt dejín Uhorska a Mađarska s osobitým zreteľom na mađarsko-slovenské vzťahy*, Polygrafia vedeckej literatúry a časopisov SAV, Bratislava, 1996., str. 73; Antoni GIZA, *Slovački ruch narodowy w XIX i początkach XX wieku (do 1914)*, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin, 2000., str. 131. Taj autor piše o Slovacima u regiji Spiš.

49 Milan PODRIMAVSKÝ, Slováci v podmienkach uhorského štátu na začiatku 20. storočia, u: Ladislav DEÁK (ur.), *Slovensko a Mađarsko v rokoch 1918-1920*, Matica Slovenská, Bratislava, 1995., str. 11; MACARTNEY, *L'Impero degli Asburgo*, str. 833.

50 Francesco GUIDA, Il problema delle minoranze in Ungheria tra Ottocento e primo Novecento (1867-1914), u: *Rassegna Storica Toscana*, 1 (1993.), str. 317; Carlile Aylmer MACARTNEY, *National states and national minorities*, Oxford University Press, London, 1934., str. 117-118.

naziva. Mijenjali su se tako imena ne samo mjesta, nego i geografski nazivi planina, rijeka itd.⁵¹ Nestala su drevna imena gradova poput Pressburga. Od tada su se koristila mađarska imena, a cilj je bio uništenje slovačkog identiteta. Tako je godine 1907. rodno mjesto Muchtina Veľké Rovné postalo mađarska Nagyróna.⁵²

Nacionalna neravnopravnost i slab razvoj industrije u Ugarskoj, koja je većinski bila zemljoradnička, uzrokovali su veliko emigriranje Slovaka u Sjedinjene Američke Države. Koncem 19. st. čak 500.000 Slovaka odlazi u SAD-e, gdje ih je dočekala sloboda koja im je omogućila punu uspostavu kulturnih i nacionalnih udruženja. Među prvima koji su otišli bila je i obitelj Komandová, žičari/limari iz Veľké Rovné, koja je već 1840. stigla u Philadelphiju.⁵³ Nekoćicina intelektualaca našla je utočište u Pragu koji se nalazio izvan područja ugarske vlasti. Tako 15. ožujka 1882. nastaje udruga slovačkih studenata u Pragu *Detvan*, što je naslov poezije pjesnika Andreja Sládkoviča.⁵⁴ Zadaća udruge bila je informiranje o nacionalnom životu Slovaka u Bohemiji i Moravskoj, koordiniranje platforme političkog djelovanja Slovaka s Česima, davanje prijedloga glede poboljšanja nacionalnog života Slovaka itd. Među članovima nalazimo sljedeća imena: Michal Ursíny, Dušan Makovický, Martin Kukučín, Štefan Daxner, Vavro Šrobár i kasnije Milan Rastislav Štefánik, jedan od poznatijih slovačkih političara s francuskim državljanstvom.⁵⁵ Tu nastaju temelji buduće zajedničke češko-slovačke države koja će se uspostaviti nakon Prvog svjetskog rata.

Politika nasilnog odnarođivanja Slovaka provodila se dijelom i preko Katoličke Crkve, osobito biskupa i prelata ovisnih o državi, tj. zbog patronata. Prije austro-ugarske nagodbe iz 1867. biskupi na područja nastanjenih Slovacima bili su istaknute osobe iz slovačkog nacionalnog pokreta poput biskupa Banske Bystrice Štefana Moysesa,⁵⁶ biskupa Spiša Ladislava Zábojskýog, bi-

51 *Kronika Slovenska*, vol. I, str. 588.

52 M. ZEMENE, *Z dejín obce Veľké Rovné*, str. 163.

53 M. J. MILOV, *Svetom vd 1941-1971*, Bratislava, Svépomoc, 1971., str. 29.

54 Dušan KOVÁČ, *Boj Slovákov so zosilnenou maďarizáciou*, u: Dušan ČAPLOVIČ (ur.), *Dejiny Slovenska*, AEP, Bratislava, 2000., str. 204.

55 *Kronika Slovenska*, str. 565.

56 Biskup Moyses ozvao je 2. prosinca 1861. brojne slovačke domoljube u Beč kako bi ispunili zahtijevanja glede slovačkog nacionalnog interesa. Tekst prozvan *Prosbopis* (Zahtjev) potpisalo je 56 slovačkih intelektualaca 6. prosinca, a dodan mu je i tekst na njemačkom *Memorandum slovačkog naroda* koje je 12 prosinca 1861. predstavljeno caru. Štefan NÁHALKA, *Osudy „Memoranda národa slovenského“ vo Viedni*, u: *Most*, 3-4 (1961.), str. 98; Michal ELIÁŠ, Štefan Moyses a Viedenské memorandum slovenské, u: Michal ELIÁŠ (ur.), *Z prameňov národa*, Matica Slovenská, Martin, 1988., str. 53-57. U *Prosbopisu se nalazi i plan za konkretno djelovanje* da bi se razriješilo nacionalno pitanje Slovaka u Ugarskoj. To je uzrokovalo izjavu o slovačkoj neovisnosti i neovisan *Provinzrat* (provincijsko vijeće). Arvéd GRÉBERT, *Die Idee der slowakischen Selbständigkeit in Vergangenheit und Gegenwart* (V), u: *Slowakei*, 15 (1975.-1976.), str. 6-7.

skupa Rožňava Štefana Kollarčíka, biskupa Košica Jozefa Kunsta i 1859. biskupa Nitre Augustína Roškovániya. No nakon nagodbe, zbog toga što je patronat iz ruku cara prešao u ruke ugarske Vlade, na ta su mjesta imenovane osobe po novom ključu – mađarskom domoljublju. Tako dolazimo do paradoksalne situacije da su u imenovanjima katoličkih biskupa sudjelovali i političari drugih konfesija, iako je konačna riječ ostala u rukama katoličkog cara.⁵⁷

Posljedice mađarizacije na crkveni život

To je uzrokovalo velike probleme Katoličkoj Crkvi na području Translajtane. Kako bi ograničila slobodu biskupa, Vlada je 9. kolovoza 1870. uvela *ius placeti regii*: svaka odluka Svete Stolice, kongregacija ili koncila bile su ovisne o potvrdi ugarske Vlade i nakon toga cara.⁵⁸ Stvorio se nacionalni antagonizam između nižeg klera (koje se pridružilo nacionalnom pokretu) i episkopata, podržanog od Vlade i bliskog liberalnim politikama te nesposobnog da brani prava Crkve, osim što intelektualno nije bio na visini.⁵⁹

Biskupi su često nacionalno osvještene župnike premještali na marginalne župe. Takvo djelovanje biskupa u kontekstu ugarskih nacionalnih interesa dovelo je do zloporaba, do sporova i žalbi Svetoj Stolici.

Najpoznatiji slučaj bio je onaj biskupa Spiša Aleksandra Párvyja i utemeljitelja narodne slovačke stranke Andreja Hlinke. U tom slučaju Sveta Stolica presudila je u korist župnika u Ružomberoku Andrej Hlinka, zahvaljujući i interventu prijestolonasljednika Franje Ferdinanda.⁶⁰ Domoljubni svećenici

57 Gabriel ADRIÁNYI, *Fünzig Jahre ungarischer Kirchengeschichte (1895-1945)*, Ungarisches Institut München, v. Hase & Koehler Verlag, Mainz, 1974., str. 20; László KATUS, *Il cattolicesimo nei secoli XVIII e XIX: giuseppinismo, liberalismo e rinnovamento cattolico*, u: Adriano CAPRIOLI – Luciano VACCAIO *Storia religiosa dell'Ungheria*, La Casa di Matrona, Milano, 1992., str. 242; Gábor SALACZ, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában 1867-1918*, München, 1974., str. 19; Moritz CSÁKY, *Die römisch-katholische Kirche in Ungarn*, u: Adam WANDRUSZKA – Peter URBANITSCH (ur.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918. Die Konfessionen*, vol. IV, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1985., str. 267; Heinrich LUTZ, *Il cattolicesimo in Germania e in Austria dal 1815 al 1870*, u: *Rassegna Storica Toscana*, 4-5 (1958.-1959.), str. 393; Gabriel ADRIÁNYI, *Die Stellung der ungarischen Kirche zum österreichischen Konkordat von 1855*, Angelicum, Roma, 1963., str. 133-135.

58 Gábor SALACZ, *A vatikáni zsinat és a placetum*, u: *A Bécsi Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve*, 4 (1934.), str. 402-416; Gabriel ADRIÁNYI, *Lo stato ungherese ed il Vaticano (1848-1918)*, u: Pál CSÉFALVAY – Maria Antonietta DE ANGELIS (ur.), *Mille anni di cristianesimo in Ungheria*, Edizione della Conferenza Episcopale Ungherese, Budapest 2001, str. 114-115. U drugom članku Gabriel Adriányi spominje *placetum* od 9. kolovoza 1870. Usp. Gabriel ADRIÁNYI, *Reform und bischöfliche Kollegialität in den Schriften der ungarischen Konzilsväter auf dem Ersten Vaticanum*, u: *Ungarn-Jahrbuch*, 2 (1970.), str. 137; Gabriel ADRIÁNYI, *Beiträge zur Kirchengeschichte Ungarns*, Verlag R. Trofenik, München 1986, str. 108-109.

59 Archivio Segreto Vaticano (Tajni Vatikanski Arhiv dalje: ASV), Segreteria di Stato (Državno tajništvo dalje *Segr. Stato*), 1900, rubr. 247, fasc. 4, f. 114r.

60 ASV, *Congregazione del Concilio*, Liber 254 Decr. S. C. Conc, an. 1909, pars II, str. 960; Anton BAGIN, *Spor kňaza Andreja Hlinku s biskupom Mons. Alexandrom Párvyom*, u: František BIELIK – Štefan BOROVSÝ

koji su djelovali u župama i javno izražavali svoje osjećaje dolazili su u sukob ne samo sa svjetovnim, već i s crkvenim vlastima. Pripadnost slovačkom nacionalnom identitetu plaćali su marginalizacijom u društvu, spriječavani su u karijeri, upućivani u male i izolirane župe, često na brdskom području kako bi se onemogućio njihov kulturni i nacionalni utjecaj, s obzirom na to da su u razdobljima intenzivne mađarizacije bili jedina zaštita ugroženih Slovaka, kao što je konstatirao Clemente Micara, prvi apostolski nuncij u ujedinjenoj Čehoslovačkoj.

Velik interes Svete Stolice prema slavenskom pitanju općenito, a slovačkom posebno, vidi se u korespondenciji apostolskog nuncija u Beču, Serafinu Vannutelliju, koji je predstavljao papinstvo pri caru u razdoblju 1880.-1887. Iz te korespondencije se uočava netolerantna politika ugarske Vlade prema ne-mađarskim narodima u Monarhiji, a do u detalja se može pratiti nasilna mađarizacija i uključenost mađarskih biskupa u taj projekt. Uputa od 1881. koju je tek imenovani (16. prosinca 1880.) Državni tajnik Ludovico Jacobini (do tada nuncij Beču) uputio novom nunciju Serafinu Vannutelliju, čitamo: *Od oko 16 milijuna stanovnika koji čine Translajtaniju, odnosno Ugarsku, niti pet milijuna su uistinu mađarske rase. Ostatak od 11 i pol milijuna u većini su Slovaci, Hrvati, Ruteni, Rumunji i Nijemci od oko milijun i pol. No s obzirom na to da Mađari žele apsolutno dominirati iako su brojem manjina, sve poduzimaju i ne propuštaju ništa kako bi se posvuda infiltrirali i podjarmili druge rase (osobito Slavene) i kako bi posve mađarizirali Ugarsku. U tom poslu često ih potpomažu biskupi i laici mađarskih domoljubnih osjećaja, djelujući u činima koji malo imaju zajedničko s katoličkim interesom.*⁶¹

Sveta Stolica bila je upoznata s politikom Budimpešte prema Slovacima. O tome je dobivala izvješća od nuncija Serafina Vannutellija, koji se kretao u krugovima slovačkih domoljuba, posebice među nižim klerom. Interesantno je da je on analizirao izvore i razloge takve politke mađarske Vlade. U svojem izvješću državnom tajniku Jacobiniju iznio je nacionalne probleme u Translajtani. Najprije je istaknuo da je po popisu pučanstva iz 1880. Ugarsko kraljevst-

(ur.), *Andrej Hlinka a jeho miesto v slovenských dejinách*, DaVel, Bratislava 1991, str. 27-28; Euboslav HROMJÁK, Hlinka versus Párvy z pohľadu Svätej stolice, u: Štefan KUCÍK (ur.), *Mýtus a realita*, Historický ústav Katolíckej univerzity v Ružomberku, Ružomberok, 2008., str. 73-85; Euboslav HROMJÁK, Analýza vzťahu Alexandra Párvyho a Andreja Hlinku, u: Róbert LETZ – Peter MULÍK (ur.), *Pohľad na osobnosť Andreja Hlinku*, Matica Slovenská, Martin, 2009., str. 61-81; Euboslav HROMJÁK, L'arciduca ereditario Francesco Ferdinando d'Este e i popoli d'Ungheria con particolare riferimento agli slovacchi dalla prospettiva della Santa Sede, u: Emilia HRABOVEC – Beata KATREHOVA-BLEHOVA (ur.), *Slowakei und Österreich im 20. Jahrhundert*, LIT Berlin-Wien, 2008., str. 57-70. Andreas GOTTMANN – Euboslav HROMJÁK, La Santa Sede e gli slovacchi negli ultimi decenni della monarchia asburgica, in Jozef DRAVECKÝ i Marek BARTKO (ur.), *Slovacchia e la Santa Sede nel XX. secolo*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano, 2008., str. 67-78.

61 ASV, Archivio Nunziatura Apostolica di Vienna (*Arch. Nunz. Vienna*), b. 579, f. 473v.

vo, koje on naziva “aglomeracijom zemalja pod krunom sv. Stjepana”, brojilo 15.695.200 stanovnika, od kojih samo pet milijuna istinskih Mađara. Istaknuo je kako je korijen netrpeljivosti među narodima koji obitavaju Ugarsku u revoluciji 1848.-1849., kada je, kako bi skršio ugarsku pobunu, razne nacionalnosti Beč huškao protiv Mađara. Slaveni su ustali u obranu cara i borili se protiv ugarskih trupa, počevši se osjećati jednakopravnima Mađarima i tražeći jednaka politička prava. Vlada u Beču činila je sve u političkom sustavu, ali i na crkvenom području, podržavala je prava Slavena, Rutena, Nijemaca na području Ugarske, odbijajući ugarske zahtjeve koji su cijelo vrijeme ostali ujedinjeni i čvrsti u svojim traženjima. Nakon nagodbe, Ugarska je polučila briljantni uspjeh. Pred očima sviju bili su snaga i moć mađarskog imena, osobito u političkoj borbi i u mađarizaciji.

Glede slovačkog pitanja u spomenutom izvješću Vanutelli piše: “Središnja preokupacija ugarskih političara jest da stisnu sve druge nacionalnosti u Ugarskoj, posebno Slavene, odnosno da ih pretoči, ukoliko je moguće, u mađarsku rasu. Jasni su razlozi koji ih potiču na s jedne strane *komprimiranje*, a s druge na *mađarizaciju*. Osim već navedenih razloga, treba znati da Mađara ima samo pet milijuna i da se oni osjećaju usamljeno s obzirom na to da ni u Europi ni drugdje u svijetu nema njima bratskih naroda, za razliku od Nijemaca, Rutena i Slavena kojih preko granice ima više milijuna. Oni se boje opasnosti da ih drugi ne zgaze, posebice Slaveni, koji ih okružuju sa svih strana, što je u njihovoj imaginaciji neka vrst sablasti koja ih potiče da sa svim mogućim sredstvima osujete *cvjetanje nacionalnog života u nemađarskim narodima* u Ugarskoj. Tom djelovanju na *komprimiranju*, valja dodati i *transformaciju* koja želi na mađarskom uzorku oblikovati sadašnje i buduće generacije stanovnika Ugarske. Kolera je prije nekoliko godina uzrokovala veliku smrtnost na slovačkom prostoru Gornje Ugarske ostavivši bez roditelja oko 300 djece. Vlada je tu jednu djecu prebacila u ugarske hospicije kako bi ih odsjekla od kontakta sa Slovacima i kako bi od njih učinila lojalne Mađare.”⁶²

Tradicionalno zanimanje u mjestu Veľké Rovné

Uzevši u obzir opisanu situaciju glede teškog položaja slovačkog nacionalnog identiteta i procesa mađarizacije, zanimljivo je da se Adam Muchtin sve do kraja života smatrao Slovakom.

Ne znamo je li Ernest Kosec (Koszecz), župnik Muchtinova rodna mjesta Veľké Rovné, imao hrabrosti suprotstaviti se državnim vlastima i sačuvati

62 S.RR.SS., AA.EE.SS., Rapporti delle Sessioni, Ungheria, vol. 44, sess. 775 20. kolovoza 1896., ff. 14-16.

slovački karakter župne škole. Taj je svećenik od 1900. bio zamjenik župnika, a od 1907. do smrti 1931. župnik Veľké Rovné.⁶³ No sigurno je da su Muchtinovi roditelji, Adam i Veronika rođena Huserik, svoju djecu odgojili u slovačkom duhu, bez obzira na proces mađarizacije. Vrlo je lijepa činjenica da je Adam, unatoč nepostojanju slovačkih škola izvrsno pisao i govorio na slovačkom jeziku. Čini se da je majka čuvala slovački nacionalni identitet i nije u dovoljnoj mjeri naučila hrvatski jezik. Nakon smrti majke nastavio je pisati razglednice na slovačkom jeziku. Zna se da su i nakon selidbe na Trsat 1910., u obitelji Muchtin razgovarali na slovačkom jeziku.

Na obitelj Adama Muchtin utjecao je kako crkveni život tako i mjesno stanovništvo. Stanovnici su živjeli vrlo jednostavnim životom. Dio stanovnika bavio se zemljoradnjom i uzgojem krava i ovaca. No veći dio stanovnika bavio se žičarskim, limarskim poslovima.⁶⁴

Obrtnička izrada proizvoda od žice u Slovačkoj čini specifičan fenomen i možemo je smatrati jedinstvenom u Europi. Naime, ni na jednom drugom području Europe nema sličnog primjera zanimanja koje bi bilo tako temeljito rasprostranjeno u određenom kraju. Stotine slovačkih limara stvorilo je tipični ukrasni žljebić malog srednjeeuropskog naroda.

Prvi spomen obrtničkog žičarstva datira iz 1714. godine kada se u gospodstvu Bytča spominje Juraj Drotárik (Drotárik na slovačkoj jeziku je umanjena za žičara).⁶⁵ Pojava obrtnog žičarstva javlja se u tzv. žičarskom trokutu, kojeg čine gradovi sjeverozapadne slovačke Bytča, Žilina i Čadca. Radi se o županiji Trenčín gdje su teške ekonomske i društvene okolnosti potakle stanovništvo da izvan zemljoradnje traži izvore zarade. Pretpostavlja se da je svake godine iz županije Trenčín u Europu u potragu za poslom odlazilo oko 10 000 žičara.⁶⁶

U popisu iz 1828. godine nalazimo podatak da se većina muškog stanovništva mjesta Dlhé Pole, Veľké Rovné i Kolárovice bavi žičarstvom.⁶⁷ Zapis kanonske vizitacije u Veľkoj Rovni donosi podatak o velikoj umješnosti i umjetničkoj vrijednosti pripadnika toga obrta koji su tijekom godine dana zbog posla boravili diljem Europe. Za vrijeme njihova odsustva, spominje zapis kanonske vizitacije, zemljoradničke poslove i sve poslove oko kuće vršile su žene.⁶⁸ Stručna literatura za središta obrtničkog žičarstva u Slovačkoj navodi mjesta

63 *Schematismus cleri Dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXVI*, SSV, Trnava, 1925., str. 145.

64 M. KOSOVÁ (ur.), *Súpis pamiatok na Slovensku*, vol. 3, str. 383.

65 Pavol MAJTÁN, Rovnianski drotári, u M. J. MILOV (ur.), *Svetom vd 1941-1971*, Svépomoc, Bratislava, 1971., str. 21.

66 Alojz PAVLÍK, Drotárstvo, u: Milan FERKO (ur.), *Svetom*, Osveta, Martin, 1980., str. 81.

67 Dragan FERKO, *Svetom. 50 rokov výrobného družstva*, Osveta, Martin, 1991., str. 7.

68 L. FAPŠO – M. MRVA, *Drotárova cesta*, str. 16.

Veľké Rovné i Dlhé Pole.⁶⁹ Oko Veľké Rovné izbrojeno je čak 150 naselja u kojima se pučanstvo bavi tom djelatnošću i smatraju se nasljednicima majstora žičarstva iz Veľké Rovné.⁷⁰ Tržište za njih unutar Slovačke bilo je maleno i nezadovoljavaće, stoga su krenuli raditi izvan zemlje, ponajprije u Zapadnoj Europi, Americi i Aziji. To vrijedi za drugu polovicu 19. i prvu polovicu 20. stoljeća. Slovački obrtnici tada osnivaju tvrtke i obrte diljem svijeta. Nakon Drugog svjetskog rata to je umijeće, i s njim povezan obrt, doživio silaznu putanju.⁷¹

U godinama rođenja našeg Adama Muchtina taj je zanat iz Veľké Rovné bio u najplodnijem trenutku. Istraživanja povjesničara pokazala su da je iz Veľké Rovné prije Prvog svjetskog rata emigriralo više od 915 obrtnika od kojih je velik broj uspješno pokrenuo obrte diljem svijeta. Pisac Rudolf Bergner u djelu *Putovanje u zemlju žičara/limara* (Eine Fahrt durchs Land der Rastelbinder) bio je fasciniran Slovačkom, kolijevkom toga zanata. Prolazeći Muchtinovim rodnim mjestom pisac je opisao kako se, osim malobrojnih prodavača voća, najveći dio stanovnika bavi žičarstvom.⁷² Sama općina Veľké Rovné u svome grbu iz 1854. godine koristila je lik žičara, limara.⁷³ Mađarski povjesničar Elek Fényes 1847. opisao je mjesto Veľké Rovné kao međubrdsko područje sa 6.000 stanovnika s poznatim žičarima koji obilaze Ugarsku i nakon 3 ili 4 godine se vraćaju kući s mnogo novaca. On je tvrdio da čak 6/7 stanovništva Veľké Rovné prakticira takav način života obilazeći Europu. Bili su to ljudi visoka stasa, snažnog karaktera i sa znanjem više jezika. Napisao je da se nigdje drugdje ne govori toliko različitih jezika kao u mjestu Veľké Rovné.⁷⁴ Žičarstvo je tradicionalni obrt u mjestu Veľké Rovné. Kada bi se rodilo muško dijete znalo se da će se on baviti tim zanatom, kao što je bio slučaj s njegovim ocem i djedom. Nastao je tako običaj da su babice pri porodu muškog djeteta s drvenim nosačem za kruh pripremaju sijeno na koje polažu novorođenče u pelenama. Podižući potom dijete na prozor da bi ga pokazala ljudima izgovarala bi riječi koje su postale slogan tamošnjih žičara: *Svetom moje, svetom* (Kroz moj svijet, putem svijeta).⁷⁵ Zasigurno su to žene izrekle i pri porodu Adama Muchtina. Budućnost svakog žičara bio je svijet gdje su ostvarivali svoj posao i prodavali svoje proizvode. Žičari iz Veľké Rovné su koristili razne jezike kako bi mogli

69 M. J. MILOV (ur.), *Svetom vd 1941-1971*, Svépomoc, Bratislava, 1971., str. 21.

70 Alojz PAVLÍK, *Drotárstvo*, str. 79.

71 Alojz PAVLÍK, *Drotárstvo*, str. 82-85.

72 D. FERKO, *Svetom. 50 rokov výrobného družstva*, str. 7.

73 Juraj FOJTÍK, *Mestské a obecne pečate Trenčianskej župy*, Slovenská archívna správa, Bratislava, 1974., str. 150.

74 Vladimír FERKO, *Kolíška drotárstva*, str. 71.

75 M. J. MILOV (ur.), *Svetom vd 1941-1971*, str. 21.

prodavati diljem svijeta, ali među sobom su razgovarali na mjesnom dijalektu karakterističnom za Veľké Rovné.

Proizvodili su razne vrste posuđa, tanjure, vojničke zdjelice, igračke, posude za sapun, razne grobne predmete osobito za američko tržište, svjetiljke za belgijsko tržište, za Rusiju vrčeve i čajnike, za Njemačku božićne i uskrсне ukrase, za Francusku nosače razglednica itd.⁷⁶ Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu godine 1863. započelo je svoje djelovanje premijerom djela *Drotári (Žičari, limari)* slovačkog autora Jána Palárika iz 1860. godine. Ne zaboravimo da je tadašnji zagrebački nadbiskup i kardinal Juraj Haulik (1788.-1869.) bio slovačke nacionalnosti.⁷⁷

Život Adama Muchtina povezan je uz slavnu povijest slovačkih zanatlija žičara. U prvom redu zato što se rodio 4. prosinca 1908. u obitelji Adama i Veronike rođ. Huserik u mjestu Veľké Rovné, kolijevci toga obrta.⁷⁸ U drugom redu zato što je sam Adamov otac pripadao tome krugu zanatlija te je 1910. obrt otvorio na Trsatu, današnjoj Rijeci. Prvo je umijeće s tim povezano Adam dobio od svoga oca.

Prvi spomen obitelji Muchtin u mjestu Veľké Rovné je iz 1833. godine kada se navodi izvjesni Ján Muchtín, član lokalne općine. Djed Adama Muchtina zvao se Ján Muchtin, a baka Katarína rođena Horil. Imali su dvoje djece Adama, oca Adama Muchtina i Veroniku Babrošová rođenu Muchtin (15. 10. 1873. – 6. 4. 1935.),⁷⁹ koja se udala za Jána Babroša i pokopana je na groblju Veľké Rovné. Otac Adama Muchtina, dakle, također se zvao Adam, a rodio se 24. prosinca 1880. u mjestu Veľké Rovné i preminuo 27. prosinca 1957. Adamova majka dolazi iz obitelji Huserik, svjetski poznatih slovačkih žičara, a zvala se Veronika Muchtinová (rođ. Huseriková 19. 10. 1879. – 27. 11. 1975. Trsat).⁸⁰ Ime Adamova rodna mjesta u trenutku njegova rođenja bilo je mađarizirano u Nagyróna (od 1907. godine).⁸¹ Godine 1908. brojilo je 5049 stanovnika, od kojih je 2565 živjelo u centru mjesta, dok je ostatak bio na obje strane rijeke Rovnianka.⁸² Dana 4. prosinca 1908. u rodnom mjestu Adam Muchtin je bio

76 Vladimír FERKO, Kolíska drotárstva, u: Milan FERKO (ur.), *Svetom*, Osveta, Martin, 1980., str. 69.

77 Lubomír Viliam PRIKRYL, Haulik, Juraj, u: Július PAŠTEKA (ur.), *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*, LÚČ, Bratislava, 2000., str. 462.

78 Arhiv župe Veľke Rovne, *Matricula baptisatorum 1902-1920*, f. 76, 133.

79 L. FAPŠO, – M. MRVA, *Drotárova cesta*, str. 26-29.

80 Ivan ŠARIĆ, *Adam Muchtin umjetnik maloga puta*, Grafik studio, Rijeka, 2014., str. 3, 146-147. U mjestu Veľké Rovné više nema nikoga s prezimenom Huserik. To prezime nalazimo u Hrvatskoj i u SAD-u. Na Trsatu živi potomak Marián Huserík (1943.)

81 L. FAPŠO – M. MRVA, *Drotárova cesta*, str. 16.

82 *Schematismus cleri Dioecesis Nitriensis 1908*. Typis Stephani Huszár, Nitra 1908, str. 44.

kršten od župnog pomoćnika Štefana Bergendyja,⁸³ koji je župnikov zamjenik postao od ređenja prethodne 1907. godine.⁸⁴ Krsni mu je kum bio Pavol Žadamik,⁸⁵ također poznati žičar. Njegov otac Michal Žadamík s Imrichom Kubeníkom otvara radionicu u Rijeci. Pavol Žadamik bio je šogor Františka Huserika s kojim je Adamov otac 1910. osnovao obrt ne u Rijeci, gdje je bila obitelj Žadamik, već na Trsatu.⁸⁶ Anna, žena Pavola Žadamika rođ. Huserik, bila je drugi kum na Adamovu krštenju.⁸⁷

Adamovi roditelji Adam i Veronika živjeli su u dijelu Veľké Rovné nazvanom Horevsie na broju 212. Adam Muchtin imao je starijeg brata Jozefa, rođenog 17. srpnja 1903., koji je nakon nekoliko mjeseci umro (15. prosinca 1903.).⁸⁸ Ondje je Adam odgojen u katoličkom i u slovačkom duhu. Naučio je jednostavnost života i pouzdanje u Gospodina. Nakon dvije godine, obitelj Muchtin i Huserik sele se iz Veľkih Rovni na Trsat. Nakon godine dana na Trsatu, 20. svibnja 1911. rodila se njegova sestra Marica. Iako su u kući razgovarali na materinjem slovačkom jeziku, Adam je vrlo brzo naučio hrvatski i prihvatio novu sredinu. Obrazovanje je primio na hrvatskom jeziku. Osnovnu školu i gimnaziju završio je na Sušaku. Prvu pričest primio je 1914., kada mu je otac s izbijanjem Prvog svjetskog rata unovačen i poslan na istočni front. Vratio se kući 1918. iz Rusije. Vjerski život Adamovih roditelja pomogao je u njegovu odabiru duhovnoga poziva. Završio je teologiju u Zagrebu 1931. godine i zaređen je za svećenika. Čini se da nije misio u Slovačkoj ni nakon Drugog svjetskog rata, kada je trebala dozvola komunističkih vlasti.

Umjesto zaključka

Adam Muchtin je ostao u kontaktu sa svojom rodbinom u Slovačkoj. Godine 1968. obitelj Juraja Đurínika došla ga je posjetiti u Rijeku. Vidjeli smo njegova pisma koja je s rodbinom razmjenjivao sve do 1981. na temelju kojih možemo ustvrditi Adamovo poznavanje slovačkog jezika.⁸⁹ Odgovore na to kakve su bile veze Adama Muchtina s drugim pojedincima u Slovačkoj može nam dati znanstveno istraživanje i suradnja između hrvatskih i slovačkih povjesničara. Naime, u njegovu rodnu mjestu Adam Muchtin ostao je nepoznat. Niti samo

83 Archív Rímskokatolíckeho farského úradu vo Veľkom Rovnom, Matricula baptisatorum 1902-1920, f. 76, 133.

84 *Schematismus cleri Dioecesis Nitriensis pro anno a Christo nato MCMXXXVII*, Typis Stephani Huszár, Nitra 1937, str. 138.

85 Archív Rímskokatolíckeho farského úradu vo Veľkom Rovnom, Matricula baptisatorum 1902-1920, f. 76, 133.

86 L. FAPŠO – M. MRVA, *Drotárova cesta*, str. 21.

87 Archív Rímskokatolíckeho farského úradu vo Veľkom Rovnom, Matricula baptisatorum 1902-1920, f. 76, 133.

88 Archív Rímskokatolíckeho farského úradu vo Veľkom Rovnom, Matricula baptisatorum 1902-1920, f. 18, 99.

89 Pisma se čuvaju u njegovu fondu pri župi Donja Vežica u Rijeci.

prezime Muchtin više se ne može ondje naći. Nakon što sam imao priliku boraviti u mjestu Veľké Rovné kako bih proučio korijene njegova života, tamošnja se zajednica počinje upoznavati s likom toga revnog svećenika. Pomoću njegove korespondencije u Hrvatskoj moglo bi se ući u trag s onim slovačkim obiteljima s kojima je ostao u kontaktu do smrti.

SOCIAL AND ECCLESIASTICAL SITUATION IN SLOVAKIA IN LATE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY - THE ORIGIN OF MSGR. ADAM MUCHTIN

SUMMARY

The paper describes the social, national and ecclesiastical situation related to the Slovak origin of the priest Adam Muchtin. The author gives space to the description of Muchtin's birthplace Veľké Rovné, located in the northwestern part of Slovakia. The traditional craft to which the locals devoted themselves through generations was wire manufacturing, for which they became famous also outside of Slovakia. The author analyses the social conditions and circumstances that led to the emigration of the Muchtin family to Croatia, and describes the unequal position of the Slovak people in the Austro-Hungarian Monarchy in the context of the intensive process of Hungarianization in the second half of the 19th century, as well as the active contribution of Catholic priests in the process of national revival in Slovakia. The author points out that during his life in Rijeka, Adam Muchtin remained faithful to his national identity, by nurturing contacts with Slovakia and using the Slovak language.

Keywords: Adam Muchtin, Slovakia, Veľké Rovné, Austro-Hungarian Monarchy, Hungarianization.